

УДК 336: 631.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2024-3.4>

Русан В.М.

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
головний консультант відділу секторальної економіки,
Центр економічних і соціальних досліджень
Національного інституту стратегічних досліджень

ФІНАНСОВИЙ СТАН СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ: НАПРЯМИ ПОЛІПШЕННЯ

У статті наведено основні збитки, завдані сільськогосподарським виробникам внаслідок повномасштабної війни, що вплинуло на їх фінансовий стан. Розглянуто основні проблеми, що впливають на фінансовий стан сільськогосподарських виробників в умовах війни, серед яких виділено наступні: нерівномірний доступ до фінансування для отримувачів коштів; недостатній розвиток переробки сільгосппродукції та сировинна модель експорту аграрного сектору; низький рівень самоорганізації сільгоспвиробників; нерозвиненість системи іпотечного кредитування; низький рівень взаємодії в системі держава-бізнес (державно-приватне партнерство). Сформовано основні заходи щодо поліпшення фінансового стану сільськогосподарських виробників стійкості продовольчої системи громад, зокрема: удосконалення нормативно-правової бази; підвищення рівні переробки сільськогосподарської продукції; поліпшення кредитування галузі; організаційні заходи щодо закупівлі а реалізації продукції на території громади.

Ключові слова: фінансовий стан, фінансова стійкість, сільськогосподарські виробники, військова агресія, кредитування.

FINANCIAL CONDITION OF AGRICULTURAL PRODUCERS IN THE CONDITIONS OF WAR CHALLENGES: DIRECTIONS OF IMPROVEMENT

Rusan Vitalii

Center for Economic and Social Studies
National Institute for Strategic Studies

The article presents the main losses caused to agricultural producers as a result of the full-scale war, which affected their financial condition. In particular, as a result of the war, rural households suffered about 2.25 billion dollars. US losses (1.26 billion US dollars – in crop production, 0.98 billion US dollars – in livestock production). In Ukraine, 25% of agricultural households stopped or reduced production due to the war, 38% in the frontline regions. As a result, agricultural producers experience a shortage of financial resources for stable economic activity, in particular due to a lack of investment funds, as well as an increase in the cost of production. In 2023, 22% of enterprises in the field of agriculture, forestry, and fishing received a net loss (in 2022 – 20.9%). The level of profitability of all activities in 2022 was 14.1% (in 2021 – 37.8%). And the volume of capital investments in agriculture, forestry and fisheries in 2022 amounted to UAH 51,439 million, which is 26.1% less than in 2021. The profitability of grain and oil crops improved in 2023 compared to 2022, but low world prices did not allow the industry to achieve tangible profitability. The main problems affecting the financial condition of agricultural producers in the war are considered, among which the following are highlighted: uneven access to financing for the recipients of funds; insufficient development of processing of agricultural products and raw material export model of the agrarian sector; low level of self-organization of agricultural producers; underdevelopment of the mortgage lending system; low level of interaction in the state-business system (public-private partnership). The main measures to improve the financial status of agricultural producers and the sustainability of the food system of communities have been formed, in particular: improvement of the regulatory and legal framework; increasing the level of processing of agricultural products; improvement of lending to the industry; organizational measures for the purchase and sale of products on the territory of the community.

Keywords: financial condition, financial stability, agricultural producers, military aggression, lending.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної війни значно погіршилися фінансові показники діяльності сільгоспідприємств. Їхні загальні збитки станом на лютий 2024 р. становили 10,3 млрд дол. США, що на 18 % більше, ніж у попередньому році. Пошкоджена та знищена техніка належить до найбільшої категорії збитків – 5,8 млрд дол. США. Загалом внаслідок вторгнення частково або повністю пошкоджено близько 181 тис. одиниць техніки та устаткування. Найбільшим джерелом збитків у цій категорії є трактори, приблизно 18,2 тис. з яких знищено і 6,8 тис. – пошкоджено [1].

За оцінками ФАО, через війну сільські домогосподарства зазнали близько 2,25 млрд дол. США збитків (1,26 млрд дол. США – у рослинництві, 0,98 млрд дол. США – тваринництві). В Україні 25 % сільськогосподарських домогосподарств зупинили або зменшили виробництво продукції через війну, у прифронтових областях – 38 % [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання фінансового стану сільськогосподарських виробників присвячені праці таких вчених як В. Андрійчук [3], І. Бланк [4], В. Месель-Веселяк [5] та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення ключових проблем що призводять до погіршення фінансового стану сільгоспвиробників в умовах війни та забезпечення їх фінансової стійкості й підвищення дохідності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільськогосподарські виробники відчувають дефіцит фінансових ресурсів для стабільного ведення господарської діяльності, зокрема через брак інвестиційних коштів, а також зростання собівартості виробництва. У 2023 р. 22 % підприємств галузі сільського, лісового та рибного господарства одержали чистий збиток (у 2022 р. – 20,9 %). Рівень рентабельності всієї діяльності у 2022 р. становив 14,1 % (у 2021 р. – 37,8 %). А обсяг капітальних інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство у 2022 р. становив 51439 млн грн, що на 26,1 % менше, ніж у 2021 р.

Рентабельність зернових та олійних культур покращилась у 2023 р. порівняно з 2022 р., але низькі світові ціни не дозволили галузі досягти відчутної прибутковості. Добрива займали найбільшу частку в структурі витрат на гектар у 2023 р. (17–28 %). Попри зниження цін, норми внесення добрив у 2023 р. скоротились в середньому на 49 %. Господарства заощаджували при вирощуванні зернових завдяки використанню власного посівного матеріалу, зменшенню застосування інсектицидів й фунгіцидів.

За даними ФАО, у галузі рослинництва майже 90 % підприємств повідомили про зниження доходів протягом першого року війни, тваринництва – 60 %. Деякі підприємства призупинили частину

діяльності, особливо в прифронтових регіонах. Близько 7 % сільгоспкомпаній збанкрутували та припинили існування, незважаючи на урядові програми, спрямовані на підтримку сільського господарства під час війни [6].

Для підвищення дохідності сільгоспвиробників слід вирішити низку проблем, що призводять до погіршення їхнього фінансового стану. До таких проблем, зокрема, належать наступні.

1. Нерівномірний доступ до фінансування для отримувачів коштів. Дрібним виробникам, як правило, не вистачає надійного забезпечення позики, належного бухгалтерського обліку, фінансової грамотності, що обмежує їхню кредитоспроможність на ринку банківських послуг. Незначна кількість агропідприємств, що мають доступ до іноземних ринків капіталу, користується пільговим доступом до кредитів. При цьому самофінансування у формі нерозподіленого прибутку та особистих заощаджень нині є найбільш значним джерелом фінансування серед фермерських господарств, малих та середніх агропідприємств. Вони покладаються на внутрішні кредитні ринки з набагато гіршими умовами кредитування через вищу інфляцію та вищі процентні ставки [7].

2. Недостатній розвиток переробки сільгосппродукції та сировинна модель експорту аграрного сектору. Так, у 2023 р. частка готових харчових продуктів у структурі експорту агропродовольчої продукції становила 14,9 %. Низький поточний рівень цін на сільськогосподарські товари в Україні через російську агресію посилює проблеми з ліквідністю, змушуючи виробників продавати продукцію нижче за собівартість. Багато господарств змушені продавати свою продукцію відразу після збору врожаю, навіть якщо рівень цін низький, щоб зберегти платоспроможність та ліквідність, нерідко зазнаючи збитків. Інвестиції в сільськогосподарську техніку і поголів'я худоби наразі не є економічно ефективними для більшості господарств [7].

3. Низький рівень самоорганізації сільгоспвиробників, наслідком чого є непопулярність їх об'єднання у кооперативи. Внаслідок цього сільгоспвиробники втрачають можливості зниження завдяки консолідації зусиль витратної складової у структурі собівартості виробництва. Відсутність мотивації до створення кооперативів пов'язана з недовірою аграріїв один до одного у пропорційному використанні спільного майна. Ще одним негативним наслідком цього є слабка взаємодія виробників сільгосппродукції та переробних підприємств.

4. Нерозвиненість системи іпотечного кредитування. Попри зняття з 01.07.2021 мораторію на продаж сільськогосподарських земель в Україні, ринок іпотечного кредитування для

аграріїв не набув значного поширення. Значною мірою іпотека під заставу землі не цікавить банківські установи, оскільки Постанова КМУ від 30.06.2016 № 351 «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» [8] встановлює коефіцієнт ліквідності застави до земельних ділянок на рівні 0,5. Тобто банк при резервуванні враховуватиме лише половину від ринкової вартості такої землі, і при її продажу зможе розраховувати на отримання лише половини ринкової вартості земельної ділянки, що робить даний фінансовий інструмент для банківської установи не привабливим, особливо стосовно дрібних землевласників. Як наслідок, вони позбавлені потужного інструменту іпотечного кредитування, а отже й можливості інвестування в інтенсифікацію виробництва, вирощування культур з вищою доданою вартістю, розвиток інфраструктури зберігання та первинної переробки продукції.

5. Низький рівень взаємодії в системі держава-бізнес (державно-приватне партнерство). Взаємодія у формі державно-приватного партнерства в аграрному секторі обмежується такими сферами як забезпечення функціонування зрошувальних і осушувальних систем, а також з будівництва та/або експлуатації морських і річкових портів та їх інфраструктури. Таку взаємодію слід поширити на забезпечення функціонування й розвитку ринкової інфраструктури агросектору – холодильних й складських приміщень, оптових ринків сільгосппродукції, заготівельних пунктів та ін.

Висновки з проведеного дослідження. Серед ключових завдань ефективного функціонування аграрного сектору в умовах повномасштабної збройної агресії РФ проти України – забезпечення фінансової стійкості сільгоспвиробників та підвищення їх дохідності. Для цього необхідно реалізувати наступні першочергові заходи:

- прискорити прийняття проекту Закону України – «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сільськогосподарських кооперативів» № 4457 від 03.12.2020, яким передбачається віднесення сільгоспкооперативів та сільськогосподарських кооперативних об'єднань до суб'єктів господарювання, що діють без мети отримання прибутку;

- ініціювати підвищення коефіцієнту ліквідності застави до земельних ділянок до рівня 0,75, що підвищить інтерес фінансових установ до кредитних операцій під заставу землі і сприятиме розвитку іпотечного кредитування;

- сприяти спрямуванню технічної, гуманітарної та благодійної допомоги сільгоспвиробникам на відновлення виробничих потужностей, які були знищені/пошкоджені внаслідок бойових

дій, створення нових виробничих потужностей та місць прикладання праці в сільській місцевості, відродження підприємництва на селі;

- виступити гарантами кредитування дрібних сільгоспвиробників для відновлення втрачених/пошкоджених потужностей в результаті військових дій шляхом визнання пріоритетними щодо державної підтримки відповідних інвестиційних проектів, а також проходження таких проектів державної експертизи з поданням документів в електронній формі за пришвидшеною процедурою.

- сприяти проведенню на постійній основі тренінгів, семінарів та курсів для фермерів, сільського населення для підвищення їхніх кваліфікаційних знань про переваги нового Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», зміни нормативно-правового поля, що регулює їхню діяльність, особливості ведення бухгалтерського обліку, оподаткування кооперативу та його членів тощо;

- ініціювати внесення змін до п.1 ст. 4 Закону України «Про державно-приватне партнерство» (ДПП) в частині доповнення сфер застосування ДПП наступною: виробництво, переробка, зберігання, постачання продуктів харчування;

- сприяти розбудові місцевої інфраструктури зберігання та первинної переробки сільськогосподарської продукції, у т.ч. з можливістю перефільовання переданих у власність громад майнових комплексів під складські, холодильні та інші потужності.

- поширювати практику ДПП при реалізації локальних пріоритетних проектів щодо забезпечення продуктами харчування об'єктів соціальної сфери територіальних громад шляхом замовлення у приватних підприємств-учасників ДПП сільгосппродукції й продуктів харчування для забезпечення ними потреб громад, (що стане можливим завдяки ухваленню запропонованих вище змін до Закону України «Про державно-приватне партнерство»;

- передбачити в Генеральних планах розвитку населених пунктів громади відведення земельних ділянок громади під будівництво об'єктів зберігання та первинної переробки сільськогосподарської продукції з подальшою передачею таких земель в довгострокову оренду сільгоспвиробникам;

- організувати закупівлю сільгосппродукції на конкурсній основі за кошти громади у дрібнотоварних сільгоспвиробників з метою формування наборів продовольчих товарів для задоволення потреб у продуктах харчування тимчасових переселенців, осіб, які перебувають в зоні активних бойових дій, населення літнього віку, сімей, члени яких тимчасово не працюють через воєнний стан;

- сприяти організації роботи місцевих сільськогосподарських ринках і торгівлі на них продукцією, вирощеною господарствами населення відповідних територіальних громад.

Список використаних джерел:

1. Збитки, втрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf
2. FAO. 2022. Ukraine: Impact of the war on agriculture and rural livelihoods in Ukraine – Findings of a nation-wide rural household survey, December 2022. Rome. DOI: <https://doi.org/10.4060/cc3311en>
3. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. Київ : КНЕУ, 2002. 624 с.
4. Бланк І.А. Управління фінансовою безпекою підприємства. Київ : Ельга, Ніка-Центр, 2004. 784 с.
5. Месель-Веселяк В.Я. Фінансування виробництва в сільськогосподарських формуваннях. *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 18–23.
6. FAO. 2023. Ukraine: Impact of the war on agricultural enterprises – Findings of a nationwide survey of agricultural enterprises with land up to 250 hectares, January–February 2023. Rome. DOI: <https://doi.org/10.4060/cc5755en>
7. Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року. Проект розпорядження КМУ від 06.06.2024. URL: <https://minagro.gov.ua/npa/strategiia-rozvytku-silskoho-hospodarstva-ta-silskykh-terytorii-v-ukraini-na-period-do-2030-roku>
8. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями. Постанова КМУ від 30.06.2016 р. № 351. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#Text>

References:

1. Zbytku, vtraty ta potreby silskogo gospodarstva cherez povnomashtasne vtorgnennya [Damages, losses and needs of agriculture due to full-scale invasion]. Available at: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf (in Ukrainian)
2. FAO. (2022) Ukraine: Impact of the war on agriculture and rural livelihoods in Ukraine – Findings of a nation-wide rural household survey, December 2022. Rome. DOI: <https://doi.org/10.4060/cc3311en>
3. Andriychuk V. (2002) *Ekonomika ahrarykh pidpryyemstv: pidruchnyk*. [Economics of agrarian enterprises: textbook]. Kyiv: KNEU, 624 p. (in Ukrainian)
4. Blank I. (2004) *Upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpryyemstva* [Financial security management of the enterprise]. Kyiv: Elga, Nika-Center, 784 p.
5. Mesel-Veselyak V. (2008) *Finansuvannya vyrobnytstva v silskohospodarskykh formuvannyakh*. [Financing of production in agricultural formations]. *Ekonomika APK – Economics of AIC*, no. 5, pp. 18–23. (in Ukrainian)
6. FAO. (2023) Ukraine: Impact of the war on agricultural enterprises – Findings of a nationwide survey of agricultural enterprises with land up to 250 hectares, January–February 2023. Rome. DOI: <https://doi.org/10.4060/cc5755en>
7. *Strategiya rozvytku silskogo gospodarstva ta silskykh terytoriy v Ukraini na period do 2030 roku*. *Proekt rozporyadzhennya KМУ vid 06.06.2024* [Strategy for the development of agriculture and rural areas in Ukraine for the period up to 2030. Draft order of the CMU dated 06.06.2024]. Available at: <https://minagro.gov.ua/npa/strategiia-rozvytku-silskoho-hospodarstva-ta-silskykh-terytorii-v-ukraini-na-period-do-2030-roku> (in Ukrainian)
8. *Pro zatverdzhennya Polozhennya pro vyznachennya bankamy Ukrainy rozmiru kredytnogo ryzyku za aktyvnymy bankivskymy operatsiyamy*. *Postanova KМУ vid 30.06.2016*. № 351 URL: [On the approval of the Regulation on the determination by banks of Ukraine of the amount of credit risk for active banking operations. CMU Resolution No. 351 of June 30, 2016]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#Text/> (in Ukrainian)